

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В.Н. КАРАЗІНА**

(повне найменування вищого навчального закладу)

ФІЛОСОФСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

(назва факультету)

Кафедра теоретичної і практичної філософії імені професора Й.Б. Шада

(повна назва кафедри)

Кваліфікаційна робота

перший (бакалаврський) рівень вищої освіти

(освітньо-кваліфікаційний рівень)

**Тема: «Морально-етичний вимір ставлення до тварин у XX–XXI століттях
та його втілення»**

Виконала: студентка IV курсу

група ОФЄз - 42

Спеціальність: 033 Філософія

(шифр, назва спеціальності)

Освітня програма: Європейські студії

Корепанова О.Е.

Керівник Карпенко І.В.

Рецензент Дейнека В. В.

Підсумкова оцінка: за національною шкалою:

кількість балів: _____

Підпис керівника _____

Кваліфікаційну роботу захищено на засіданні Екзаменаційної комісії

Протокол № _____ від « _____ » червня 2025 р.

Голова Екзаменаційної комісії _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

м. Харків – 2025 рік

Анотація

Дослідження Корепанової О.Е. «Морально-етичний вимір ставлення до тварин у XX–XXI століттях» присвячено філософському аналізу трансформації людського ставлення до тварин у контексті наукових відкриттів, розвитку етичної думки, біоетики та змін у правових системах. Основний фокус зосереджений на осмисленні міжвидових відносин, еволюції моральної чутливості в суспільстві та формуванні сучасних філософських концепцій зоогуманізму, етики турботи й міжвидової справедливості.

У дослідженні застосовано міждисциплінарний підхід, що поєднує філософські, етичні, психологічні, етологічні та правознавчі методи. Використано контент-аналіз, історико-філософський і порівняльний аналіз, рефлексію моральних категорій, а також огляд сучасних емпіричних досліджень у сфері когнітивної етології, біоетики та законодавчих ініціатив щодо захисту тварин.

Проаналізовано історичні передумови становлення ідей зоозахисту, вплив наукових відкриттів у галузі поведінки, емоцій та комунікації тварин на зростання емпатії та зміну уявлень про їхній моральний статус. Охарактеризовано філософські моделі — утилітаризм, теорію прав тварин, етику співжиття, концепції відповідальності, біоцентризм. Розглянуто зв'язок між жорстокістю до тварин і девіантною поведінкою, а також законодавчі механізми як моральну відповідь суспільства. Визначено роль культурних, соціальних та освітніх чинників у формуванні етичного ставлення до тварин.

Як практичний результат запропоновано філософське обґрунтування інтеграції етики турботи про тварин у сферу освіти, культурної політики, громадянської просвіти та державного управління.

Ключові слова: етика, тварини, моральний статус, емпатія, зоозахист, права тварин, біоетика, зоогуманізм, міжвидова моральність, філософія відповідальності.

Abstract

The thesis by Korepanova O.E. «The Moral and Ethical Dimension of Human Attitudes Towards Animals in the 20th and 21st Centuries», presents a philosophical analysis of the transformation of human attitudes toward animals in the context of scientific discoveries, the evolution of ethical thought, bioethics, and legal changes. The research focuses on interspecies relations, the development of moral sensitivity in society, and the emergence of modern philosophical concepts such as zoohumanism, care ethics, and interspecies justice.

An interdisciplinary approach is applied, combining methods from philosophy, ethics, psychology, ethology, and legal studies. The methodology includes content analysis, historical and comparative analysis, moral reflection, and a review of contemporary empirical research in cognitive ethology, bioethics, and animal protection legislation.

The study examines the historical background of the animal protection movement, the impact of scientific findings on animal behavior, emotion, and communication, and how these contribute to increased empathy and shifts in perceptions of animals' moral status. It outlines key philosophical models — utilitarianism, animal rights theory, ethics of coexistence, responsibility ethics, and biocentrism. The thesis also explores the link between cruelty to animals and deviant behavior, and evaluates legal mechanisms as a moral response by society. Cultural, social, and educational factors influencing ethical attitudes toward animals are analyzed.

As a practical outcome, the thesis proposes a philosophical foundation for integrating animal care ethics into education, cultural policy, civic awareness, and public administration.

Keywords: ethics, animals, moral status, empathy, animal protection, animal rights, bioethics, zoohumanism, interspecies morality, philosophy of responsibility.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ІДЕЙ ЗАХИСТУ ПРАВ ТВАРИН У XX СТОЛІТТІ.....	7
1.1. Історичні та соціальні передумови становлення ідей захисту тварин.....	7
1.2. Наукові дослідження поведінки тварин і зростання емпатії.....	10
1.3. Формування перших зоозахисних організацій та глобальний рух.....	13
РОЗДІЛ 2. ЕТИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ У СТАВЛЕННІ ДО ТВАРИН: ФІЛОСОФСЬКІ ПІДХОДИ XX–XXI СТОЛІТЬ.....	17
2.1. Утилітаризм і концепція інтересів.....	17
2.2. Моральний статус тварин: права, еволюція, емпатія.....	21
2.3. Біоцентризм і етика благоговіння перед життям.....	25
РОЗДІЛ 3. ЗООЗАХИСТ ЯК ІНДИКАТОР ЗРІЛОСТІ МОРАЛІ В СУСПІЛЬСТВІ.....	31
3.1. Жорстокість до тварин і формування антисоціальної поведінки.....	31
3.2. Законодавчі механізми як моральна відповідь суспільства.....	34
3.3. Роль освіти й культури у запобіганні жорстокості.....	37
ВИСНОВКИ.....	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	43

ВСТУП

Упродовж XX–XXI століть ставлення до тварин зазнало суттєвих змін — від об’єкта господарської експлуатації до суб’єкта морального співіснування. Питання про моральний статус тварин, межі людської влади над живими істотами та необхідність правового регулювання взаємодії між людьми й тваринами стали не лише етичними, а й політичними, правовими та культурними викликами сучасності. Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі зоозахисту в глобальному дискурсі прав, розвитку екологічної свідомості та зміцненням громадянських ініціатив, спрямованих на боротьбу з жорстоким поводженням із тваринами. Крім того, аналіз морально-етичного ставлення до тварин сприяє розвитку категоріального апарату сучасної етики, зокрема таких понять, як емпатія, моральна відповідальність, гідність і справедливість стосовно нелюдських істот.

В умовах українського суспільства ці питання набувають особливої ваги, оскільки поєднують у собі моральний обов’язок, правову недосконалість і потребу у формуванні емпатійної культури. Ставлення до тварин можна розглядати як своєрідний індикатор моральної зрілості спільноти, що відображає її здатність до співчуття, саморефлексії та визнання цінності не лише людського життя. Ситуація повномасштабної війни в Україні ще більше загострила ці виклики: тисячі тварин залишаються без догляду, зростає кількість покинутих і травмованих, тому саме сьогодні особливо актуальною є діяльність волонтерських організацій, таких як UAnimals, Happy Paw, «Зоопатруль» та багатьох інших, які щоденно рятують життя тварин, проводять освітні кампанії та змінюють суспільне ставлення до них.

Об’єктом дослідження є морально-етичні аспекти ставлення до тварин у контексті філософських, правових і культурних змін XX–XXI століть.

Предметом дослідження виступають філософські концепції, правові механізми та культурні практики, що впливають на формування уявлень про права тварин, емпатію, гуманність і зоозахист.

Мета роботи - проаналізувати трансформацію уявлень про моральне ставлення до тварин упродовж XX–XXI століть, виявити ключові філософські та правові концепції, що формують сучасний зоозахисний дискурс, а також охарактеризувати культурні й освітні механізми формування емпатії.

Для досягнення мети були поставлені такі **завдання**:

1. Дослідити історичні, соціальні та наукові передумови становлення етичного ставлення до тварин;
2. Охарактеризувати основні філософські підходи до прав тварин (утилітаризм, теорія прав, біоцентризм);
3. Розглянути вплив наукових відкриттів у сфері етології та когнітивної науки на формування емпатії;
4. Проаналізувати сучасні форми зоозахисту як прояв моральної зрілості суспільства;
5. Виявити роль правових, освітніх та культурних механізмів у запобіганні жорстокому поводженню з тваринами.

Методи дослідження. При написанні кваліфікаційної роботи використовувався системний підхід, порівняльно-історичний метод, елементи соціокультурного аналізу, контент-аналіз наукової літератури та контекстуальної нормативно-правової бази.

Основні отримані результати. На підставі аналізу історичних, соціальних, наукових, інституційних, морально-етичних, правових, освітніх та культурних передумов становлення та розвитку ідей захисту тварин авторка доходить висновку, що ставлення до тварин не лише віддзеркалює рівень духовності людини, але водночас є індикатором рівня моральності суспільства. Визнання тварин як моральних суб'єктів, створення системи правового захисту, поширення культури співчуття та активне формування емпатійних моделей поведінки є основою для формування відповідального громадянського суспільства.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів (з трьома підрозділами у кожному розділі), висновків, списку використаних джерел (51 найменування). Загальний обсяг становить 47 сторінок

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ІДЕЙ ЗАХИСТУ ПРАВ ТВАРИН У XX СТОЛІТТІ

1.1. Історичні та соціальні передумови становлення ідей захисту тварин

Формування ідей захисту тварин у XX столітті не було раптовим або ізольованим процесом, а було логічним наслідком глибоких змін, що відбувалися в суспільствах Західної Європи та Північної Америки у XVIII–XIX століттях. Ці зміни охоплювали економічну модернізацію, урбанізацію, розвиток гуманістичної думки, появу середнього класу, розширення прав жінок і, зрештою, становлення громадянського суспільства. Усі ці фактори сприяли тому, що тварини почали розглядатися не лише як корисні ресурси, а як істоти, що потребують морального врахування і соціального захисту.

Вплив індустріалізації та урбанізації на уявлення про тварин

Індустріалізація, яка охопила більшість країн Західної Європи наприкінці XVIII – на початку XIX століття, докорінно змінила структуру праці, спосіб життя і, відповідно, характер взаємодії між людиною і твариною. Якщо в традиційному аграрному суспільстві тварини були частиною родинного господарства, виконували функції помічників і часто утримувалися в умовах особистісного зв'язку з людьми, то в індустріальній економіці вони дедалі більше ставали об'єктами масової експлуатації — у транспорті, виробництві, військовій справі та наукових експериментах.

У праці «The Animal Estate» британська дослідниця Г. Рітво демонструє, як у вікторіанській Англії тварини стали елементами як економіки, так і соціальної символіки. Тварина в цьому контексті виступала як показник станової ієрархії, морального статусу власника, інструмент колоніального домінування (наприклад, екзотичні тварини у приватних звіринцях або зоопарках) [1]. Таким чином, з одного боку, зростала інтенсивність експлуатації тварин, а з іншого — з'являлися моральні сумніви, пов'язані з їхніми умовами утримання та стражданнями.

Паралельно з індустріалізацією відбувалася урбанізація. Міста ставали місцем концентрації як людей, так і тварин — насамперед коней, собак, котів, а

також циркових і зоопаркових тварин. За свідченням Кіта Томаса, міські жителі почали частіше ставати свідками публічного знущання над тваринами, що, своєю чергою, провокувало громадське обурення й моральну реакцію [2]. Видимість тваринного страждання в міському просторі сприяла формуванню першого суспільного запиту на гуманність.

У цих умовах з'являються перші громадські об'єднання — зокрема RSPCA у Великій Британії (1824) та ASPCA у США (1866), які стали початком формування зоозахисного руху. Ці організації від самого початку не лише засуджували жорстоке поводження з тваринами, а й виступали з ініціативами щодо змін у законодавстві.

Формування моральної чутливості в культурі середнього класу

Зростання середнього класу впродовж XIX століття суттєво змінило уявлення про моральні норми. Нове міське населення, що мало доступ до освіти та культурного капіталу, почало формувати етичний стиль життя, в якому тварина вже не була просто тягловою силою чи їжею, а ставала об'єктом турботи та співчуття. Саме в цей період поширюється утримання тварин у квартирах, виникає мода на собак певних порід як символів добробуту, а також публікуються перші поради з гуманного виховання дітей через догляд за тваринами.

Таке ставлення до тварин було нерозривно пов'язане з утвердженням нових уявлень про «цивілізовану» людину та моральний обов'язок у публічному просторі. У середовищі європейського середнього класу XIX століття гуманність поступово ставала не лише приватною чеснотою, а соціальним маркером належності до освіченого, морально зрілого суспільства. Домашні тварини в цьому контексті виконували функцію морального «індикатора» — добрий господар, який опікувався твариною, вважався гідним поваги та довіри. Турбота про тварину почала ототожнюватись із турботою про слабшого загалом, з емпатією, яка лежала в основі нового уявлення про моральну модерність[3].

У книзі «Animal» Еріка Фадж наголошує, що така модель взаємодії з тваринами не лише відображала соціальні норми, а й створювала їх. Як зазначає Фадж, саме в ставленні до тварин індивід реалізує своє уявлення про добродішність, гуманність і моральну відповідальність. Така логіка робить тварину не пасивним об'єктом співчуття, а активним чинником формування морального суб'єкта. Це важливо і в історичному вимірі: нові суспільні моделі вимагали нових форм публічного самоствердження, і гуманність щодо тварин стала одним із найбільш виразних каналів такої символічної репрезентації. У цьому контексті публічна опіка над тваринами — участь у благодійних товариствах, відкриття притулків, кампанії проти жорстокості — починає розглядатись як форма неформального громадянства. Люди, які брали на себе зобов'язання захищати тварин, одночасно претендували на моральну вищість і соціальну активність.

Варто відзначити й роль жінок у зоозахисних ініціативах. Позбавлені політичних прав, жінки часто обирали моральну сферу як поле дії — піклування про тварин розглядалося як продовження жіночого обов'язку турботи про слабших. Як зазначає Х. Кін, у Великій Британії саме жінки створили мережу благодійних притулків для тварин, видавали журнали для гуманного виховання та організовували перші протести проти вівісекції [4].

Літературні й публіцистичні передумови зоозахисного мислення

Вже в XVIII–XIX століттях розгортаються філософські та літературні дискусії щодо статусу тварин. Найвідомішим ідеологом морального врахування тварин був Джеремі Бентам, який ще у 1789 році сформулював ключову тезу про те, що питання не в тому, чи можуть вони мислити, чи можуть вони говорити, а в тому — чи можуть вони страждати [5]. Цей підхід відкрив шлях до концепцій моральної інклюзії тварин на основі їх здатності відчувати біль і задоволення.

Література відігравала не менш важливу роль. У дитячих оповіданнях, романах і навіть у газетах тварини ставали персонажами з емоціями, голосом, долею. Через фігури собак, коней, котів у масовій культурі формувалась

побутова етика співчуття, яка згодом трансформувалася у політичну чутливість. У журналі *Our Dumb Animals*, що виходив у США з 1860-х років, регулярно публікувались історії про страждання тварин і заклики до змін у законодавстві.

Зоозахисна тематика також активно входила в культурний дискурс у Франції, Німеччині, Австрії, де публікувались книги, памфлети й публічні виступи на тему експериментів над тваринами, циркових вистав і полювання як морально сумнівних практик. Наприклад, у Франції з 1845 року починає виходити журнал *La Protection des Animaux*, який об'єднав інтелігенцію, філантропів і духовенство.

1.2. Наукові дослідження поведінки тварин і зростання емпатії

Починаючи з XX століття, наукові підходи до вивчення тварин зазнали глибоких змін. Замість інструментального сприйняття тварини як біологічного об'єкта в експерименті, дедалі більше дослідників почали визнавати за тваринами складні форми соціальної, емоційної та когнітивної поведінки. Етологія, зоопсихологія та когнітивна наука сприяли новому уявленню про тварин як індивідів, здатних до досвіду, спілкування та емпатії. Цей науковий зсув не лише поглибив знання про інші види, а й сприяв формуванню етичного ставлення до них у суспільстві.

Етологія як основа сучасного підходу

Сучасна етологія як окрема галузь біології формувалася у XX столітті. Її представники — насамперед Конрад Лоренц і Ніко Тінберген - започаткували нову парадигму, яка передбачала вивчення тварин у їхньому природному середовищі, а не в умовах лабораторії. Цей підхід дозволив краще зрозуміти природну поведінку, включно з комунікацією, прив'язаністю, ієрархією, турботою про потомство.

Найвідомішим внеском Лоренца є опис явища імпринтингу — процесу, під час якого у критичний період розвитку пташеня формує емоційний і поведінковий зв'язок із першим сприйнятим об'єктом, зазвичай це мати. У лабораторних умовах Лоренц довів, що якщо замінити матір-качку на людину,

качення починають сприймати саме її як фігуру прив'язаності [6]. Це вказувало на жорстку біологічну прив'язку до певних часових вікон розвитку, коли формується основа соціальних зв'язків. Це відкриття мало далекосяжні наслідки для науки: воно дало змогу по-новому осмислити механізми емоційної прив'язаності, що лежать в основі не лише виживання, а й формування соціальних структур у тварин. Імпринтинг розглядається не як курйоз, а як еволюційно адаптований механізм, що гарантує стабільність і сталість соціальних зв'язків між особинами. Саме завдяки цим дослідженням тварини почали розглядатися не лише як інстинктивні автомати, а як суб'єкти, здатні до стабільного міжособистісного досвіду.

Ніко Тінберген у праці *The Study of Instinct* сформулював чотири запитання, які стали методологічною основою сучасної етології: як працює поведінка (механізм), як вона розвивається (онтогенез), яку функцію виконує (адаптація) та як вона виникла в еволюційному контексті (філогенез) [7]. Такий підхід дозволив досліджувати поведінку тварин комплексно, враховуючи як фізіологічні, так і екологічні чинники.

Етологія вплинула не лише на біологію, а й на соціальні науки, спричинивши перегляд ставлення до тварин у науковому та публічному дискурсі. Саме в цей період почалося формування уявлення про тварин як про соціальні істоти зі складною поведінкою

Емоційна й соціальна поведінка

У другій половині XX століття інтерес до емоційної поведінки тварин значно зріс. Поступово сформувалося уявлення, що тварини здатні не лише до простих інстинктивних реакцій, а й до складніших емоційних переживань. Цей поворот у науковій думці супроводжувався міждисциплінарними дослідженнями на межі етології, психології та нейронаук. У результаті було зібрано чимало емпіричних доказів того, що багато видів тварин демонструють емоції, які раніше вважалися винятково людськими. Особливо важливими в цьому контексті стали праці нідерландського приматолога Франса де Ваалю. У своїх спостереженнях за поведінкою шимпанзе та бонобо він детально описав

численні прояви емпатії, альтруїзму і здатності до моральної оцінки ситуації, тобто, складну систему норм, які регулюють поведінку у групі, включаючи покарання за аморальні дії, примирення після конфлікту, співчуття до слабшого. Стає зрозумілим, що це не виняткова властивість людини і свідчить про наявність у тварин соціального інтелекту, який вимагає переосмислення поняття індивідуальності [8].

Ці спостереження підтверджуються і в інших видах. Слони виявляють форми жалоби за померлими родичами, дельфіни кооперуються в лікуванні поранених, собаки розпізнають емоційний стан власника. Згідно з дослідженнями американського нейробіолога Яака Панкsepпа, емоційні реакції тварин мають чітку нейрофізіологічну основу і відображають базові афективні системи, спільні з людськими [9].

Панкsepп, зокрема, описав існування в мозку тварин так званих «систем позитивного підкріплення», які відповідають за переживання задоволення, радості, а також систем страху й тривоги, що дають змогу тваринам адаптувати поведінку до змін у середовищі. Його дослідження стали ключовими у формуванні галузі афективної нейронауки, що визнала емоції не лише психологічним, а і біологічним фактом. Це також стало аргументом на користь гуманнішого ставлення до тварин у наукових експериментах та політиці добробуту. Крім того, емоційність тварин почала розглядатись як основа для міжвидової емпатії. Відомі приклади зооповедінки включають випадки, коли собаки втішають плачучих людей, або дельфіни захищають інших істот від небезпеки. Такі дії важко пояснити інакше, ніж визнанням базових емоційних структур, подібних до людських.

Тварина як індивід: нова парадигма

Поступово в науковому дискурсі утвердилася концепція тварини як індивіда - носія особистісних характеристик, поведінкових особливостей, індивідуального досвіду. Це особливо чітко простежується у сфері когнітивної етології, де дослідження показали, що у тварин є сталі риси характеру, реакції на новизну, специфічні звички й навіть морально релевантні дії, такі як взаємна

допомога або покарання за порушення соціальних норм. У своїй новаторській праці «Zoopolis: A Political Theory of Animal Rights» Сьюзен Дональдсон і Вілл Кимліка запропонували переосмислити роль тварин у суспільстві, трактуючи їх не як пасивних об'єктів опіки, а як суб'єктів із власними інтересами й моральними правами. Автори розробили модель політичного включення тварин, яка передбачає поділ на три групи: домашні, дикі й так звані «міські» тварини. Для кожної з них вони пропонують різні форми етичного співжиття. Домашні тварини - наприклад, собаки або коти - розглядаються як повноправні члени міжвидової спільноти, які потребують турботи, поваги й представлення їхніх інтересів. Щодо диких тварин, автори наголошують на важливості невторчання у їхнє життя та збереження середовища проживання як форми територіального суверенітету. Для тварин, що живуть поруч із людьми в містах, — таких як голуби, ворони чи білки - Кимліка й Дональдсон пропонують модель спільного простору, в якому люди визнають їхнє право на присутність і співіснування [10]. Така перспектива змінює уявлення про тварин як «інших» і формує засади нової міжвидової етики.

Ідея індивідуальності тварини отримала поширення і в громадському просторі. Історії про горилу Коко, дельфіна Вінтера чи свиню Естер зворушили мільйони людей саме тому, що кожна з цих істот демонструвала особисті риси, здатність до емоцій, комунікації, лояльності. Ці приклади стали живими аргументами на користь етичної революції в ставленні до тварин - від категорії «майно» до категорії «особистість». Усе це формує нову етичну парадигму - тварина перестає бути об'єктом або ресурсом, і починає розглядатися як суб'єкт, здатний до досвіду, взаємодії, комунікації та співпереживання. Цей погляд змінює не лише науку, але й філософію, педагогіку, право, а також буденну етику, відкриваючи шлях до співжиття, а не домінування.

1.3. Формування перших зоозахисних організацій та глобальний рух

Історія зоозахисного руху є невід'ємною частиною трансформації людського ставлення до тварин у модерну та постмодерну добу. Якщо традиційно тварини сприймалися передусім як ресурс - джерело їжі, праці чи

одягу - то вже з XIX століття почала формуватися нова гуманістично-правова парадигма, згідно з якою тварини визнаються чутливими істотами, здатними до страждання. Ця зміна світогляду сприяла виникненню перших організацій, які поставили за мету захист тварин на рівні соціальних інституцій, юридичних норм і публічної політики. В подальшому ці ініціативи трансформувалися у глобальний етичний і політичний рух, що має міждисциплінарну та міжкультурну основу.

Початок зоозахисної діяльності: моральний та релігійний імпульс

Перші організовані форми захисту тварин виникли в Англії на початку XIX століття. У 1824 році в Лондоні було створено Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals (RSPCA) - першу в світі зоозахисну організацію. Засновниками були Артур Брум, Річард Мартін та інші гуманісти, які намагалися поєднати християнську етику милосердя з соціальною активністю. Уже у 1822 році було прийнято так званий Martin's Act, що забороняв жорстоке поводження з великою рогатою худобою [11].

Поширення подібних організацій у Франції, Німеччині, Бельгії та США у другій половині XIX століття свідчить про транснаціональний характер нового етичного дискурсу. Наприклад, American Society for the Prevention of Cruelty to Animals (ASPCA) була заснована у 1866 році Генрі Бергом, який наполягав на тому, що правовий захист тварин є невід'ємною частиною цивілізованого суспільства [12].

На ранньому етапі зоозахисні організації концентрувались на захисті тяглових тварин, собак, коней, пізніше - на боротьбі з боями биків, жорстоким поводженням у цирках, нерегульованим відловом диких тварин.

У XX столітті зоозахисна діяльність почала дедалі більше виходити за межі моралі та релігійної риторики, набуваючи політичного, наукового і філософського змісту. Важливою віхою стало поширення ідей гуманістичної педагогіки, яка включала уроки «гуманного ставлення до тварин» у шкільну програму. Наприклад, у США в період між 1900–1930 роками тисячі шкіл проводили тижні гуманності, присвячені догляду за тваринами та природою.

З 1960-х років почала формуватись нова хвиля зоозахисту, заснована на філософських аргументах. Центральними постатями цього напрямку стали Пітер Сінгер та Том Ріган, які запровадили поняття «звільнення тварин» та «права тварин» як автономні філософські концепти. У книзі «Animal Liberation» Сінгер, спираючись на утилітаризм, підкреслив моральну неприпустимість ігнорування інтересів тварин лише на підставі видового поділу (спецієсизму). Він обґрунтував принцип рівного врахування інтересів, згідно з яким здатність до страждання є достатньою умовою для морального врахування [13].

Том Ріган, у праці «The Case for Animal Rights», запропонував деонтологічний підхід: тварини, як «суб'єкти життя», мають власну гідність і моральні права незалежно від їхніх відчуттів. Цей підхід набув широкого визнання в академічних колах і став базисом для подальших етичних і правозахисних аргументів [14].

Ці філософські ідеї суттєво вплинули на зоозахисний активізм. Відтепер мова йшла не лише про «гуманність», а про структурні порушення прав тварин у системах виробництва, науки, розваг і моди.

Становлення глобального активізму: організації та стратегії

З кінця XX століття зоозахисний рух перетворився на глобальне явище, в якому беруть участь не лише локальні організації, а й транснаціональні мережі. Виникнення таких організацій, як People for the Ethical Treatment of Animals (PETA) у 1980 році, означало новий етап — поєднання етичної риторики з медійною стратегією. PETA стала відома завдяки використанню шокової візуальної реклами, акцій протесту, розслідувань на фермах та в лабораторіях, а також кампаній із залученням знаменитостей [15]. Інші організації, такі як Animal Equality [16], Compassion in World Farming [17], World Animal Protection [18], зосереджуються на аналітичних дослідженнях, правозахисній адвокації, участі у законодавчих ініціативах, а також на партнерстві з міжнародними інституціями. Їхні кампанії базуються на сучасних даних про вплив тваринного виробництва на екологію, здоров'я та клімат.

У 2000-х роках активізм почав активно застосовувати цифрові технології. Виникли платформи для віртуальної участі (електронні петиції, флешмоби, кампанії в соцмережах), що дозволили охопити мільйони користувачів. Також поширилися формати undercover investigations — відеодокументації умов утримання тварин на промислових фермах, у розплідниках, зоопарках. Ці відео, як правило, викликають сильну суспільну реакцію та іноді стають підставою для судових розслідувань.

Етична політика та концепція тваринного громадянства

Суттєвим теоретичним проривом у XXI столітті стала концепція тваринного громадянства, запропонована Сьюзен Дональдсон і Віллом Кимлікою в книзі «Zoopolis: A Political Theory of Animal Rights». Автори стверджують, що тварини мають бути включені в політичну спільноту на засадах громадянських прав: домашні — як резиденти, дикі — як автономні політичні суб'єкти, а виведені з дикої природи — як залежні, але юридично захищені [19]. Цей напрямок розширює уявлення про справедливість, включаючи не лише індивідуальну етику, а й питання інституційного дизайну: права на простір, свободу пересування, недоторканність тіла, репрезентацію інтересів у політичному процесі. Це відкриває нові напрями співпраці між зоозахисниками та іншими рухами.

Таким чином, зоозахисний рух пройшов довгий шлях - від релігійно-морального гуманізму XIX століття до комплексного етико-політичного проекту XXI століття. Він охоплює філософські, правові, екологічні, соціальні та культурні аспекти, дедалі більше виходячи за рамки простої «турботи» й переходячи до політичного мислення про справедливість, права і співжиття.

Наукові відкриття у сфері етології, когнітивної науки та філософії тварин стали підґрунтям для цього переосмислення. Паралельно з ними формувались і розвивались інституції, які транслиують і втілюють ці ідеї у практику: від локальних зоозахисних ініціатив до міжнародних договорів та теоретичних моделей «зоополісу». У підсумку, еволюція зоозахисту демонструє, що ставлення до тварин є не лише моральною дилемою, а і показником зрілості людського суспільства.

РОЗДІЛ 2. ЕТИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ У СТАВЛЕННІ ДО ТВАРИН: ФІЛОСОФСЬКІ ПІДХОДИ XX–XXI СТОЛІТЬ

2.1. Утилітаризм і концепція інтересів

Утилітаризм є одним із найвпливовіших напрямів у сучасній етиці, зокрема у сфері морального ставлення до тварин. У другій половині XX століття утилітарна традиція отримала новий імпульс завдяки роботам австралійського філософа Пітера Сінгера. У своїй праці «Animal Liberation», яка започаткувала однойменний рух, Сінгер сформулював концепцію, яка радикально змінила підходи до розуміння морального статусу тварин. Його підхід поєднує класичну утилітарну ідею з моральною увагою до інтересів усіх істот, здатних до страждання. У центрі концепції Сінгера - знання тварин як носіїв інтересів. За Сінгером, моральне значення має не раціональність, мова або членство у людському виді, а здатність істоти страждати або відчувати задоволення. Якщо істота може відчувати біль, вона має інтерес не страждати - і цей інтерес слід враховувати морально. Таким чином, тварини стають морально релевантними суб'єктами не тому, що вони подібні до людей, а тому, що вони здатні переживати страждання [13].

Цей підхід є розширенням класичної ідеї утилітаризму, яка вимагає максимізації загального щастя та мінімізації страждань. Проте Сінгер модифікує традиційне тлумачення цієї ідеї, підкреслюючи, що інтереси всіх істот мають однакову вагу, якщо вони здатні до страждання. Інакше кажучи, біль миші не є менш значущим за біль людини лише тому, що миша належить до іншого біологічного виду. Таке твердження заперечує давнє і глибоко вкорінене у західній філософії уявлення про унікальність людини як морального суб'єкта [20].

Важливим у підході Сінгера є також його критика спецієсизму (speciesism) — форми дискримінації, коли права або інтереси істоти ігноруються лише через її видову належність. За аналогією до расизму чи сексизму, спецієсизм — це упередження, що ґрунтується не на морально релевантних критеріях, а на належності до групи. Така дискримінація, на думку

Сінгера, є етично неприйнятною, оскільки мораль повинна базуватись на об'єктивному врахуванні інтересів, а не на привілеях виду [13;20].

Позиція Сінгера відрізняється від традиційного «правового» підходу до захисту тварин. Він не вимагає рівних прав для тварин у юридичному сенсі, але наполягає на рівному врахуванні інтересів. Це означає, що якщо інтерес тварини (наприклад, не відчувати біль) є порівнюваним із людським, то й моральна вага цього інтересу повинна бути однаковою. Такий підхід дозволяє створити більш гнучку і водночас етично послідовну систему оцінки поведінки щодо тварин.

Принцип рівного врахування інтересів, сформульований Сінгером, має важливі наслідки для оцінки повсякденних практик, у яких використовуються тварини. Однією з найбільш критикованих сфер є індустріальне тваринництво. Згідно з утилітарною логікою, утримання тварин у жорстких умовах, де вони позбавлені можливості реалізовувати базові потреби й систематично зазнають болю, є аморальним, оскільки породжує значне страждання без достатнього морального виправдання. Задоволення людського смаку або звички до м'яса не може переважити інтерес тварини уникати болю [13].

Сінгер визнає, що певні форми використання тварин можуть бути допустимими лише в тому випадку, коли вони не пов'язані з непотрібним стражданням, а вигоди не можуть бути досягнуті іншими засобами. Проте в сучасних умовах існують альтернативи як у харчуванні, так і в науці, що робить більшість форм експлуатації тварин морально неприйнятними. Зокрема, тестування косметики, медичних препаратів або утримання тварин у лабораторіях - усе це, згідно з концепцією інтересів, вимагає етичного переосмислення.

Особливу увагу Сінгер приділяє вибору споживача, розглядаючи його як інструмент етичної дії. Якщо людина обирає купувати продукти, вироблені з порушенням інтересів тварин, вона тим самим підтримує систему, що ґрунтується на стражданні. Таким чином, етика споживання стає важливою частиною моральної відповідальності індивіда. Це також стосується вибору

одягу, розваг, косметики - будь-яких сфер, де можливе використання тварин [13;20].

Сінгер також звертається до конкретних сценаріїв, що викривають суперечності в моралі. Наприклад, чому суспільство співчуває собаці, яка зазнала жорстокого поводження, але при цьому не реагує на масові страждання корів або свиней у промисловому виробництві? Такі приклади демонструють інтуїтивну непослідовність моралі, яку Сінгер прагне замінити етикою, що базується на раціональному врахуванні інтересів - незалежно від емоційних симпатій [20].

Значення утилітарного підходу Сінгера полягає також у його універсальності: він може бути застосований не лише до етики тварин, а й до соціальної політики, екології, медицини. Наприклад, при прийнятті екологічних рішень важливо враховувати не лише добробут людей, а й вплив на дику природу. Утилітаризм дозволяє створити єдину моральну логіку, що охоплює всі сфери, де існують живі істоти зі здатністю до страждання.

Погляди Сінгера викликають як підтримку, так і критику. Його супротивники вказують на те, що утилітаризм може призвести до виправдання дій, які порушують права індивідів, якщо це веде до більшого блага. Проте Сінгер відповідає, що мораль не повинна бути ригідною - вона має враховувати наслідки для всіх залучених істот. Саме тому його концепція інтересів - це спроба знайти баланс між етичною послідовністю, практичною доцільністю й моральною чутливістю [20].

Попри інтелектуальну силу аргументації Сінгера, його підхід не залишився поза критикою. Одним із найпоширеніших закидів є твердження, що утилітаризм недостатньо захищає індивідів, оскільки орієнтований на сукупний добробут. Наприклад, якщо шкода, заподіяна одній істоті, призведе до значно більшої користі для інших, утилітаризм може теоретично виправдати цю шкоду. У випадку з тваринами це означає, що їхні інтереси можуть бути принесені в жертву «більшому добру», якщо таке рішення видається раціонально виправданим [21;22].

Ще одна критика пов'язана з відсутністю у Сінгера поняття невід'ємних прав. На відміну від деонтологічного підходу, зокрема теорії Тома Рігана, який вважав тварин «суб'єктами життя» з притаманною гідністю, Сінгер не визнає індивідуальних прав як базових елементів етичної системи. Він наполягає лише на врахуванні інтересів у кожному окремому випадку. Це, з одного боку, надає гнучкість, але з іншого - позбавляє тварин етичного захисту, незалежного від обставин [21].

Однак сам Сінгер визнає межі утилітаризму і не заперечує потреби в юридичному визнанні інтересів тварин. Він активно підтримує розробку політичних стратегій, які могли б забезпечити не лише моральне, а й правове врахування інтересів нелюдських істот. Його праці надихнули численні кампанії, організації, освітні ініціативи, які прагнуть реформи в сфері сільського господарства, медицини, освіти, а також впровадження етики співжиття в громадянське суспільство [13].

Значною є також роль Сінгера у формуванні академічного підґрунтя для сучасної біоетики. Його підхід дав поштовх до розвитку інтердисциплінарних досліджень, де поєднуються філософія, права людини, тваринознавство, екологія та соціологія. Сінгер одним із перших ввів моральну проблематику ставлення до тварин в університетські програми та академічну філософську традицію, яка раніше ігнорувала цю тему.

Окремої уваги заслуговує вплив Сінгера на глобальний активізм. Його погляди лягли в основу діяльності зоозахисних організацій, а також численних ініціатив, що просувають веганство, права тварин і етику турботи. Хоча не всі активісти погоджуються з філософськими основами Сінгера, саме його тексти стали каталізатором масового осмислення теми тварин у громадській свідомості.

Таким чином, утилітаризм у версії Сінгера є не лише теоретичною системою, а й практичним інструментом моральної оцінки сучасного суспільства, у якому тварини відіграють підлеглу й часто експлуатовану роль. Його концепція інтересів дає змогу переосмислити фундаментальні підвалини

моралі, звільнити її від видової обмеженості та створити умови для більш інклюзивної, раціональної та співчутливої етики.

2.2. Моральний статус тварин: права, еволюція, емпатія

У сучасному філософському дискурсі питання морального статусу тварин поступово виходить за межі утилітарного підходу та набуває автономного значення. Одним із найважливіших напрямів цієї трансформації є теорія прав тварин, запропонована американським філософом Томом Риганом. Його праця «The Case for Animal Rights» стала фундаментом нового етичного бачення, яке розглядає тварин не як об'єкти турботи, а як повноцінних моральних суб'єктів, наділених власною гідністю. Центральним поняттям етики Ригана є концепція «суб'єкта життя» (subject-of-a-life). На його думку, тварини, подібно до людей, мають складну ментальну структуру, здатність до самосвідомості, пам'яті, емоцій, інтересів і майбутніх очікувань. Всі істоти, які відповідають цим критеріям, є не просто живими істотами, а морально релевантними суб'єктами, до яких мають застосовуватись етичні принципи справедливості [14].

На відміну від утилітаризму Пітера Сінгера, який базується на оцінці наслідків і прагненні зменшити страждання, підхід Ригана має деонтологічну основу. Він наполягає, що тварини мають внутрішню (інтринсичну) моральну цінність, незалежно від їх користі чи здатності задовольняти чийсь інтереси. Ця цінність вимагає, щоб тварини не використовувались як засоби до мети, навіть якщо така експлуатація веде до загального блага. Таким чином, експерименти на тваринах, індустріальне тваринництво чи розваги з участю тварин, на його думку, є етично неприйнятними незалежно від умов їх проведення [14].

Риган виступає з гострою критикою наукової та промислової експлуатації тварин, наголошуючи, що ці практики не лише завдають фізичного болю, а й заперечують право тварин на власне життя. Він відкидає концепцію «гуманного поводження», якщо вона зводиться до мінімізації страждання в межах експлуатаційної системи. Для нього головним критерієм етичної дії є

повна відмова від інструменталізації тварин, адже саме вона позбавляє їх моральної суб'єктності [23].

Така позиція підкріплюється сучасними науковими дослідженнями в галузі етології, когнітивної науки та еволюційної біології. Важливу роль у цьому контексті відіграє праця Франса де Вааля, провідного приматолога і еволюційного етика. У своїх дослідженнях він демонструє, що моральні якості - такі як емпатія, справедливість, альтруїзм - не є виключно людськими феноменами, а мають еволюційне підґрунтя.

У книзі «The Age of Empathy» де Вааль показує, що соціальні тварини, зокрема примати, слони, дельфіни, мають розвинуту здатність до співпереживання, втіхи, підтримки, а також реагування на несправедливість у групі. Його висновки суперечать уявленню про мораль як винятково людську здатність і ставлять під сумнів антропоцентризм у філософії моралі. На думку де Вааля, «моральність має біологічні корені», і ці корені є результатом мільйонів років еволюції соціальної поведінки [8].

Продовження еволюційної лінії в дослідженнях Франса де Вааля відкриває нову перспективу в розумінні походження моралі. У книзі «Primates and Philosophers: How Morality Evolved» він стверджує, що здатність до емпатії та моральної регуляції поведінки виникла не на рівні абстрактного мислення чи культури, а значно раніше - в еволюційному розвитку соціальних видів [24]. Саме у здатності дбати про інших, розуміти їхні емоції, координувати взаємодію в групі полягає основа примітивної моралі.

Де Вааль наголошує на ідеї «примату моральності» (moral primatology), тобто походження моралі в соціальній поведінці приматів. Здатність до альтруїзму, стримування агресії, покарання «несправедливих» учасників групи або компенсація страждань - ці риси він виявляє не лише у шимпанзе, а й у капуцинів, макак, а також в інших соціальних тварин. Наприклад, капуцини відмовляються співпрацювати з партнерами, які отримують винагороду несправедливо - це вияв первинного етичного чуття [24].

Ці дані змінюють уявлення про мораль як виключно людський феномен. Якщо тварини демонструють емпатичну, регулятивну, кооперативну поведінку - це свідчить про наявність у них не лише емоційної чутливості, а й соціальної інтуїції, яка може бути підґрунтям для етики. Такий підхід дозволяє говорити не просто про страждання тварин як об'єкт турботи людини, а про їхню здатність брати участь у моральній взаємодії - принаймні в елементарній формі.

Це має важливі наслідки для етичного статусу тварин. Якщо моральність не є унікальною людською властивістю, тоді тварини повинні бути розглянуті не як «морально нейтральні» істоти, а як агенти, здатні до моральної поведінки. Це не означає, що вони є повноцінними моральними суб'єктами в людському сенсі, але означає, що їхня поведінка має моральну структуру - мотиви, реакції, правила, контекст [25].

Де Вааль також піддає сумніву антропоцентричний поділ на людину як суб'єкта етики й тварин як об'єктів. Він вказує, що саме еволюція робить можливим бачити моральність як поступовий процес, у якому різні види демонструють її елементи в різних формах. Така позиція руйнує сувору бінарність «людина – тварина» і створює підґрунтя для морального континууму, де істоти мають різні рівні залученості до етичного простору [8; 24].

Сучасна наука про поведінку тварин підтримує цю точку зору. Дослідження, проведені у зоопарках, природних резерватах та лабораторіях, підтверджують, що багато видів демонструють складні форми соціальної поведінки: співпрацю, взаємну допомогу, врегулювання конфліктів, формування альянсів, співпереживання втрат. Це означає, що тварини не є просто реактивними істотами, а здатні до участі у складних соціальних і моральних процесах [25; 26]. Таким чином, у світлі теорій Франса де Вааля, тварини мають не лише моральну чутливість, а й еволюційно зумовлену здатність до морального реагування, що вимагає від людини не патерналістського ставлення, а визнання міжвидової спільності у моральному просторі.

Синтез підходів Тома Ригана та Франса де Вааля дозволяє сформувати більш цілісне уявлення про моральний статус тварин, який включає як філософські принципи, так і емпіричні дослідження. Якщо Риган наголошує на внутрішній цінності індивіда як підставі для визнання прав тварин, то де Вааль підкріплює ці вимоги біологічним і поведінковим обґрунтуванням. Разом вони формують подвійне підґрунтя - нормативне (етичне) й натуралістичне (наукове) - для перегляду міжвидових стосунків.

Таке об'єднання має глибокі наслідки для етичної теорії та соціальної практики. По-перше, воно руйнує традиційну ієрархію, в якій лише людина визнається моральним суб'єктом. По-друге, воно створює нову моральну топографію, де моральна значущість визначається не видом, а здатністю до досвіду, самосвідомості, емоційного взаємозв'язку.

На рівні правового мислення це відкриває можливість для нової категорії морального статусу - проміжної між об'єктом і повноцінним суб'єктом права. Тварини не є юридичними особами в традиційному розумінні, проте вони також не можуть розглядатися як речі. Це підтверджується сучасними змінами в правових системах: у багатьох країнах тварини вже не класифікуються як майно, а визнаються істотами, що здатні відчувати (*sentient beings*).

У цьому контексті ідеї Ригана набувають особливої ваги. Його твердження про етичну неприпустимість інструменталізації тварин має логічне продовження в правових ініціативах щодо заборони експлуатаційних практик — зокрема тестування косметики, утримання тварин у цирках, обмеження експериментів у біомедицині. Його концепція прав тварин не є декларативною, а вимагає структурних змін у соціальних інституціях, що ґрунтуються на видових привілеях [14].

Франс де Вааль зі свого боку розширює горизонти етики, пропонуючи еволюційно-гуманістичну альтернативу антропоцентричній моралі. У ній головними моральними чеснотами є не абстрактна раціональність, а здатність до співпереживання, емпатії та справедливості. Це дозволяє переосмислити

поняття моралі як такої — не як результату культури, а як відображення глибоких біологічних механізмів співіснування.

Особливо важливо, що обидва автори - попри різну методологію - погоджуються в одному: ставлення до тварин є тестом на моральну зрілість суспільства. Йдеться не лише про індивідуальні етичні вибори (споживання, розваги, наука), а про системні зміни, які передбачають включення тварин до моральної спільноти. Це включення може мати різні форми: від визнання базових прав на життя та свободу від страждання - до формування правових рамок, які гарантують тваринам захист інтересів. У цьому сенсі теорії Ригана і де Вааля створюють нову платформу для міждисциплінарного діалогу: між етикою, зоологією, правом, екологією та філософією.

Таким чином, концепції морального статусу тварин, що базуються на правах і еволюції емпатії, є не просто частиною зоозахисного дискурсу, а серцевиною сучасного етичного переосмислення людського місця у світі живого. Вони кидають виклик старим парадигмам, ставлять під сумнів межі людського винятку та відкривають шлях до більш інклюзивної, постантропоцентричної етики.

2.3. Біоцентризм і етика благоговіння перед життям

Починаючи з другої половини XX століття, у філософії моралі та екології формується нова парадигма, яка заперечує антропоцентричну традицію західної етики та пропонує натомість підхід, що визнає цінність усього живого. Одним із ключових напрямів цього переосмислення є біоцентризм, згідно з яким моральна значущість надається не лише людині, а й іншим формам життя - незалежно від їхньої користі для людства чи рівня когнітивного розвитку.

Біоцентризм сформувався як відповідь на дедалі глибшу екологічну кризу, руйнування біосфери, зміну клімату та етичну сліпоту людства щодо інших форм життя. Його основною етичною позицією є переконання, що всі живі істоти мають власну моральну вартість, тобто є самоцінними. Це відрізняє біоцентричний підхід від утилітарних і правових моделей, які, хоча й визнають

тварин морально релевантними, зазвичай роблять це на підставі їх здатності до страждання чи користі для людини.

Одним із найбільш впливових теоретиків біоцентризму є норвезький філософ Арне Неас, засновник концепції «глибинної екології» (deep ecology). На відміну від так званої поверхневої екології (shallow ecology), яка зосереджується на збереженні природи заради людини, глибинна екологія пропонує радикальний перегляд місця людини у світі природи та закликає до ідентифікації з біосферою як єдиним цілісним організмом [27].

У своїй праці «The Shallow and the Deep, Long-Range Ecology Movement», Неас стверджував, що життя людської особистості не має більшої цінності, ніж життя інших живих істот. Ця теза викликала значний резонанс у філософських колах, оскільки прямо заперечувала ієрархічну модель живого, притаманну класичній філософії. Глибинна екологія закликає до «екологічного самоздійснення» - коли індивід відчуває себе частиною природи і, отже, відповідальним за її збереження.

Іншим ключовим елементом глибинної екології є інтуїтивне визнання рівноцінності всіх форм життя. Неас заперечує раціоналістські критерії морального статусу (здатність до мови, абстрактного мислення чи морального вибору) як обмежені й штучні. Замість цього він пропонує етичну модель, в якій кожна істота, що має власну життєву траєкторію та здатність розвиватися, заслуговує на моральне визнання.

Глибинна екологія також має важливе практичне спрямування. Неас вважав, що ця етика повинна втілюватися в активних діях - зокрема у формуванні законодавства, освітніх програм, моделей споживання та форм політичного опору деградації природи. Така етика не обмежується філософською рефлексією, а перетворюється на життєву практику відповідальності та солідарності з усім живим [27].

Отже, глибинна екологія Арне Неаса стала потужним філософським поштовхом до переосмислення статусу тварин і природи загалом у моральному дискурсі. Її вплив простежується в подальших біоетичних та екологічних

концепціях, включно з сучасними дебатами щодо прав природи, зоополітики та постгуманізму.

Альберт Швейцер: повага до життя як універсальний моральний імператив

Одним із філософських попередників біоцентричного підходу, який справив значний вплив на формування етики поваги до всього живого, був Альберт Швейцер (1875–1965) — філософ, теолог, музикант і лікар. Його етична концепція, відома як «етика благоговіння перед життям» (Ehrfurcht vor dem Leben), є не лише гуманістичною, а й однією з найпослідовніших форм біоцентризму у XX столітті.

Швейцер розглядав життя як найвищу моральну цінність, яка не потребує жодних раціональних або утилітарних обґрунтувань. У своїй головній філософській праці «Культура і етика» (Kultur und Ethik) він писав, що він є життя, яке хоче жити, посеред життя, що також хоче жити [28].

Ця формула стала основою для його етичної системи, яка проголошує: будь-яка жива істота має право на існування, і людина не має морального виправдання для її знищення чи експлуатації без крайньої необхідності.

Швейцер вважав, що благоговіння перед життям - це не абстрактний принцип, а внутрішнє почуття відповідальності, що виникає як моральна інтуїція. Така етика має універсальний характер: вона не залежить від когнітивного рівня істоти, її свідомості чи корисності для людини. Життя саме по собі є абсолютним добром, а шкода, завдана будь-якій істоті, — моральним злом.

Ці ідеї прямо протистоять традиційній ієрархії буття, закладеній ще в античній та християнській філософії, де людина була вищою істотою, а тварини — призначені для її потреб. На противагу цьому, Швейцер пропонує етичну рівність усіх форм життя, хоча й визнає необхідність компромісів у випадках, коли уникнути шкоди неможливо (наприклад, у медичній практиці чи харчуванні). Але навіть тоді, вважав він, людина має діяти з максимальною повагою і жалем - і ніколи не розглядати смерть чи страждання іншої істоти як байдужу річ.

Його власне життя було втіленням цієї етики: у 1913 році він заснував лікарню в Ламбарене (Габон, Західна Африка), де лікував місцеве населення, не розділяючи людей і тварин за моральним статусом. У його спогадах згадується, як він не дозволяв вбивати комах без потреби, а в госпіталі мирно співіснували коти, мавпи, кози. Це не було ексцентричністю, а етичним вибором, що ґрунтувався на послідовному баченні життя як сакральної цінності [29].

У сучасному контексті філософія Швейцера розглядається як одна з перших спроб побудувати глобальну етику, яка охоплює не лише людські взаємини, а й стосунки людини з іншими істотами та природою загалом. Його ідеї надихнули не лише екофілософів (зокрема, Арне Неаса), а й засновників сучасних зоозахисних рухів.

Біоцентричний потенціал філософії Швейцера відзначають і українські дослідники. Так, І. А. Свінціцький у праці «Гуманістична модель життя за Альбертом Швейцером» підкреслює, що ця етика може бути взірцем не лише для медичної практики, а й для формування моральної свідомості, яка охоплює все живе [30]. Вона вимагає не просто співчуття, а персональної відповідальності за збереження життя в кожному вчинку, що актуалізує її в епоху екологічних і біоетичних криз.

Моральна вартість усього живого: незалежно від когнітивного рівня

Одна з ключових тез біоцентричної етики, яку поділяють як Арне Неас, так і Альберт Швейцер, полягає в тому, що моральна вартість не може бути обмежена лише тими істотами, які мають високий когнітивний рівень, самосвідомість або здатність до мови. Такий підхід докорінно заперечує уявлення про мораль як виключну прерогативу людини або привілей лише «вищих» тварин, подібних до людини.

У традиційній моральній філософії домінував так званий когнітивний критерій моральності, згідно з яким моральна значущість істоти залежить від її здатності до мислення, планування, рефлексії чи взаємної моральної взаємодії. Це призводило до маргіналізації мільйонів видів, які не відповідають цим

параметрам, попри те, що вони живуть, відчують, розвиваються й мають свою унікальну життєву форму.

Біоцентризм кидає виклик цьому критерію. Відповідно до підходу, запропонованого Швейцером, моральна вартість належить усім формам життя, без винятку - не як результат порівняння чи ієрархії, а як безумовна онтологічна властивість буття. Будь-яке життя - від людини до найпростіших одноклітинних - має свою внутрішню цінність, тому що воно прагне зберегти себе, розвиватися, захищатися і адаптуватися. Це прагнення до існування саме по собі - підстава для поваги.

Цей підхід підтримує також низка сучасних філософів, які працюють на перетині екології, зоології та етики. Наприклад, Пауль Тейлор у своїй праці «Respect for Nature: A Theory of Environmental Ethics» пропонує концепцію «моральної симетрії», згідно з якою усі живі істоти мають однаковий статус у моральному просторі, навіть якщо вони не є раціональними або самосвідомими [31]. Тейлор розглядає життя як самодостатню цінність, що не потребує виправдання через користь чи подібність до людини.

Це положення має важливі наслідки для моральної практики. Наприклад, якщо ми визнаємо, що здатність страждати не є єдиною умовою етичного врахування, то ми маємо переглянути і наше ставлення до істот, які не демонструють очевидних ознак болю — таких як молюски, комахи, деякі глибоководні організми. Якщо вони живуть - це достатньо для того, щоби уникати безпідставного заподіяння їм шкоди.

Біоцентричне бачення також розширює рамки етики до екосистемного рівня. Якщо моральна цінність належить не лише окремим істотам, а й екологічним спільнотам (ліси, річки, океани), то ми маємо змінити підхід до таких практик, як вирубка, забруднення, інтенсивне сільське господарство, риболовля. Навіть якщо окремі організми не є самосвідомими чи когнітивно складними, втрата цілого середовища існування є морально значущою подією.

На цьому тлі особливо гостро постає питання використання тварин у промисловості, науці та розвагах. Якщо життя має цінність саме по собі, то

будь-яка форма експлуатації повинна бути обґрунтована не лише користю, а й ретельно зваженою етичною оцінкою. У більшості випадків (особливо коли існують альтернативи) біоцентрична етика схиляється до заборони таких практик як етично неприпустимих.

Ця позиція також відкриває новий підхід до формування екологічної свідомості. Вона не базується на страху перед катастрофою чи втратами для людства, а на позитивному визнанні цінності життя - у всій його множинності. Це створює етичний горизонт, де життя - це не ресурс, а дар, а дія - не контроль, а взаємна відповідальність.

Таким чином, визнання моральної цінності всього живого, незалежно від когнітивного рівня, становить радикальний поворот у моральному мисленні. Це не лише нова філософська теорія, а фундамент для перебудови взаємин між людиною, твариною і природою. Ідеї Швейцера, Неаса, Тейлора та інших мислителів формують альтернативну етичну карту - більш глибоку, інклюзивну та послідовну, ніж традиційні концепції, обмежені людською перспективою.

Біоцентризм як етична парадигма ставить під сумнів традиційне, антропоцентричне уявлення про мораль, пропонуючи натомість бачення, в якому життя кожної істоти має внутрішню цінність. У працях Арне Неаса глибинна екологія формує основу для філософії взаємної приналежності всіх живих форм, що потребує поваги, а не контролю. Альберт Швейцер, ще раніше, сформулював етику благоговіння перед життям як універсальний моральний імператив, що поширюється на всі живі істоти, незалежно від їх когнітивних здібностей. Об'єднання цих підходів формує потужну альтернативу інструментальним моделям ставлення до тварин, закликаючи до глибокої етичної переоцінки місця людини в живому світі.

РОЗДІЛ 3. ЗООЗАХИСТ ЯК ІНДИКАТОР ЗРІЛОСТІ МОРАЛІ В СУСПІЛЬСТВІ

3.1. Жорстокість до тварин і формування антисоціальної поведінки

У сучасній психології та кримінології жорстоке поводження з тваринами розглядається як значущий індикатор антисоціальних схильностей, зокрема насильства проти людей. Багато дослідників звертають увагу на стійкий зв'язок між ранньою агресією щодо тварин і подальшими формами девіантної поведінки, включаючи знущання над однолітками, домашнє насильство, сексуальні злочини та серійні вбивства. Наприкінці XX століття було вперше системно сформульовано поняття “The Link” як зв'язок між жорстокістю до тварин і міжособистісним насильством. Тобто, агресія до тварин - це не ізольоване явище, а частина більш широкого патерну насильницької поведінки, яка може еволюціонувати з віком, змінюючи лише об'єкт спрямування [32].

Тварини в цьому контексті часто стають першими жертвами, оскільки вони слабкі, беззахисні й не мають засобів для самозахисту. Це створює умови для першого досвіду домінування, який, у разі відсутності соціального засудження, закріплюється у поведінковому репертуарі особи. Таким чином, агресія до тварин виконує ініціальну функцію формування девіації — вона виступає стартовою точкою для моделі поведінки, яка далі може бути перенесена на людей.

Агресія до тварин часто супроводжує домашнє насильство. У багатьох випадках аб'юзери демонструють жорстокість до тварин не лише як спосіб вивільнення агресії, а як засіб залякування інших членів родини, зокрема дітей [32]. Це свідчить про інструментальну функцію насильства над тваринами — вона слугує не тільки як спонтанна емоційна реакція, а як частина контрольної тактики.

Таким чином, психологічні та кримінологічні дані підтверджують: жорстоке поводження з тваринами — не маргінальна поведінка, а важливий показник глибших структурних порушень у розвитку особистості. У контексті

девіантології його розглядають як ранній маркер порушення емпатійного поля, втрати етичної рефлексії та формування антисоціальних цінностей.

Феномен «тренування» байдужості через знецінення життя

Систематичне знецінення життя тварин, особливо в дитячому чи підлітковому віці, відіграє ключову роль у формуванні емоційної байдужості - особливого стану, коли індивід втрачає здатність співпереживати або етично реагувати на страждання іншої істоти. У психологічній літературі цей процес позначають як десенсибілізацію, тобто зниження чутливості до морально заряджених стимулів - зокрема болю, страху, беззахисності [32].

На перших етапах такий стан формується під впливом повторюваних актів насильства, які не супроводжуються негативними наслідками для агресора. Якщо дитина знущається з тварини, а дорослі не реагують (або навіть схвалюють це), у неї не формується зв'язок між агресією та провиною. Відповідно, біль іншого починає сприйматись як нейтральне явище, що не вимагає етичної уваги [33].

Паралельно з десенсибілізацією формується процес об'єктивації — коли жива істота перестає сприйматися як суб'єкт з почуттями, а починає виконувати роль об'єкта, доступного для маніпуляції. З точки зору моральної психології, це одна з найнебезпечніших трансформацій, оскільки вона розмиває етичну межу між «живим» і «неживим» [34]. У цьому випадку агресія втрачає моральну перешкоду - бо жертва не вважається морально значущою.

Цей процес не є ізольованим: він часто підтримується соціальним середовищем. Якщо агресія до тварини відбувається у групі (наприклад, компанія підлітків), то кожен учасник переносить відповідальність на інших — виникає ефект «розчинення провини». Згідно з теорією Bandura про моральне відключення (moral disengagement), люди здатні раціоналізувати насильство, якщо контекст дозволяє зняти з себе відповідальність [35]. Саме це і відбувається в умовах, коли жорстокість підтримується мовчанням або схваленням з боку оточуючих. Формується своєрідна модель «ціннісного зсуву», коли співчуття, яке колись вважалося нормою, замінюється

нейтральністю або навіть схваленням агресії. Підкріплена груповими ієрархіями (де сміливий = жорстокий), така модель легко інтегрується у підліткову субкультуру.

Окрему загрозу становить візуальна десенсибілізація, спричинена впливом цифрових медіа. На сьогодні в інтернеті поширено безліч відеозаписів, де знущання над тваринами подаються як «розвага». Користувачі TikTok, YouTube, Telegram чи Instagram нерідко сприймають такий контент як жарт, не замислюючись над його реальним насильницьким змістом. У підлітковому віці вплив подібного контенту особливо сильний. Молодь, яка активно взаємодіє з цифровим середовищем, починає переносити інтерпретацію насильства в офлайн-світ. Якщо відео агресії до тварини сприймається як кумедне або звичне, то і в реальному житті жорстокість уже не викликає етичної тривоги. Таким чином, споживання візуального насильства стає частиною культурного навчання байдужості.

Такий тип мислення підтримується і через мову. Якщо у побутовій комунікації побутують фрази на кшталт «це ж просто собака» або «воно нічого не розуміє», то формується мовна конструкція, яка підкріплює ідею про те, що страждання тварини не варті уваги. Це лінгвістичне оформлення байдужості має глибокий вплив на свідомість, особливо в дитячому віці, коли мовні моделі засвоюються як частина етичної картини світу.

Поступове знецінення життя, на жаль, не обмежується світом тварин. Коли індивід систематично тренує себе на байдужість до болю іншої живої істоти, він несвідомо формує універсальну модель реакції на слабкого. Зневага до тварин транслюється у зневагу до людей, які мають менше влади, ресурсу, фізичної сили. Так виникає висхідна траєкторія девіації — від тварини до маргіналізованого однолітка, від безпритульного до близьких [33].

Формування байдужості до болю іншої істоти не відбувається миттєво. У більшості випадків можна виділити кілька психологічних стадій, через які проходить індивід у процесі десенсибілізації (це дозволяє краще зрозуміти динаміку втрати моральної чутливості):

1. Шок або протест — перша реакція на агресію до тварини (власну або чужу) може викликати дискомфорт, страх або навіть сльози. Це нормальна відповідь здорової психіки, заснована на базовій емпатії;
2. Звикання — при повторюваному контакті з агресією емоційна реакція слабшає. Насильство починає сприйматись як «частина середовища», а не як щось неприйнятне;
3. Раціоналізація — у цей момент з'являються пояснення: «усі так роблять», «тварина нічого не відчуває», «це необхідно» тощо. Особа вибудовує систему виправдань, що знижує почуття провини;
4. Апатія — у фінальній фазі біль іншого не викликає жодної реакції. Особа може брати участь у жорстокості або спокійно спостерігати за нею, не відчуваючи ані тривоги, ані провини.

Цей процес має значення не лише для пояснення поведінки конкретних агресорів, але і для діагностики потенційних моральних збоїв у соціумі. Якщо суспільство втрачає чутливість до насильства щодо тварин, це стає сигналом більш глибокого морального ослаблення, здатного поширитись і на міжлюдські стосунки [32].

3.2. Законодавчі механізми як моральна відповідь суспільства

Право не існує у відриві від етичних уявлень суспільства. У демократичних державах закон не лише регламентує поведінку, а й фіксує загальноприйняті моральні норми. Саме тому правові заборони можуть розглядатися як своєрідні етичні декларації: держава карає те, що суспільство вважає неприйнятним або негідним. Згідно з концепцією природного права, що її розвивав Джон Фінніс, право відображає об'єктивні моральні цінності, і втілення їх у правових формах є необхідною умовою справедливого суспільного порядку [36].

Показовим прикладом цього є правове регулювання поводження з тваринами. Протягом тривалого історичного періоду тварини сприймались переважно як об'єкти власності, без визнання їх чутливості чи автономної

цінності. Проте в сучасному праві, особливо в гуманістичних моделях, відбувається зсув акцентів: юридичні норми дедалі частіше захищають не лише інтереси власника, а й саму тварину як істоту, здатну відчувати біль і страх [37]. Така зміна у трактуванні суб'єкта правового захисту є показником морального розвитку суспільства.

Рональд Дворкін вказує, що право має моральну природу, оскільки у своїй основі апелює до понять справедливості, гідності й рівного ставлення [38]. Якщо суспільство визнає тварин такими, що заслуговують на співчуття і турботу, то ці переконання мають знайти вираження і в правових механізмах. Таким чином, наявність кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами є не просто інструментом покарання, а етичним сигналом: суспільство не приймає насильства над тими, хто не може себе захистити.

Окрім того, право виконує і виховну функцію, формуючи у громадян розуміння того, що є допустимим у соціумі. Як підкреслює Роберт Гарнер, юридичне закріплення норм гуманного ставлення до тварин має потенціал формувати нову етичну чутливість, навіть серед тих, хто раніше не замислювався над моральним статусом нелюдських істот [39]. Закон, таким чином, стає не лише реакцією на сформовані переконання, а й механізмом їхнього формування.

Еволюція українського законодавства щодо захисту тварин

Правова база України у сфері захисту тварин сформувалася порівняно нещодавно, проте вже містить основні положення, які засвідчують моральне визнання тварин як істот, здатних до страждань. Важливою віхою стало ухвалення Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» у 2006 році. Цей закон закріплює основоположний принцип гуманного ставлення до тварин, визнає їх здатність відчувати біль і страждання, а також встановлює відповідальність за порушення відповідних норм [40].

У статті 1 зазначено, що тварини, які утримуються людиною, не є об'єктами власності у звичайному розумінні, а потребують турботи, захисту та належних умов існування. Закон також запровадив категорії жорстокого

поводження, включно з побиттям, знущанням, примусовим годуванням, використанням у видовищних заходах без належного захисту, а також порушення умов утримання.

Ключовим є і кримінальне право. Стаття 299 Кримінального кодексу України встановлює кримінальну відповідальність за жорстоке поведження з тваринами, що супроводжується особливою жорстокістю або вчинене публічно. У 2017 році було прийнято зміни до цієї статті, які посилили санкції та передбачили покарання у вигляді позбавлення волі [41].

Важливо, що ці зміни стали наслідком суспільного запиту. Резонансні випадки насильства щодо тварин викликали значний резонанс у ЗМІ та соціальних мережах, що вказує на зростання моральної чутливості громадян. Тобто право в цьому випадку не лише відображало суспільну мораль, а й реагувало на її актуалізацію. Також варто зазначити розвиток місцевих ініціатив — прийняття муніципальних програм контролю над популяцією безпритульних тварин, створення притулків, введення штрафів за порушення норм утримання.

Проблеми та суперечності правового регулювання

Попри формальну наявність базових нормативно-правових актів, українська система захисту тварин залишається фрагментованою, недостатньо ефективною та часто декларативною. Однією з ключових проблем є нечіткість правових термінів. У чинному законодавстві відсутні уніфіковані визначення таких понять, як «гуманне поведження», «жорстокість» або «істота, що відчуває». Це ускладнює як практику застосування норм, так і їх тлумачення в судах [42].

Ще одна суттєва проблема - відсутність механізмів ефективного нагляду та контролю за дотриманням зоозахисного законодавства. Хоча законом передбачено відповідальність, на практиці виявлення й фіксація випадків жорстокого поведження з тваринами залишається рідкістю. Представники поліції часто не розглядають подібні правопорушення як серйозні, що

призводить до безкарності кривдників та знецінення закону як морального індикатора [43].

Крім того, у правовому полі залишається неурегульованим питання щодо диких і безпритульних тварин. Закон охоплює передусім домашніх і сільськогосподарських тварин, тоді як значна частина проявів жорстокості припадає саме на вуличних собак і котів, знищення яких часто відбувається нелюдськими методами — отруєннями, застреленням, самосудом. Відсутність спеціалізованих підрозділів, які би працювали на постійній основі з такими випадками, є ще одним свідченням недостатньої інституційної підтримки зоозахисту в державі [44].

3.3. Роль освіти й культури у запобіганні жорстокості

Одним із ключових інструментів запобігання жорстокості до тварин є впровадження гуманної освіти на всіх рівнях навчання. Особливу роль у цьому процесі відіграє дошкільна освіта, де формуються перші уявлення дитини про етичну взаємодію зі світом. Саме в ранньому віці найефективніше розвивати емпатію, чуйність і відповідальність за слабшого.

У педагогічній практиці зростає увага до волонтерських програм, які долучають дітей до допомоги тваринам. Л. В. Богомолова у своїй праці розглядає досвід закладів дошкільної освіти, які співпрацюють з благодійними організаціями для реалізації таких програм. Зокрема, співпраця з фондом «Щаслива лапа» передбачає участь дітей у створенні малюнків, плакатів, зборі корму для притулків, а також у тематичних освітніх заходах. За результатами спостережень, такі активності сприяють розвитку у дітей відчуття відповідальності, турботи та емоційної включеності [45].

Крім волонтерських ініціатив, гуманна освіта поступово інтегрується і в загальні навчальні програми. Все більше освітніх проєктів передбачають розробку уроків, присвячених правам тварин, екологічному способу життя та співчутливому ставленню до довкілля. Наприклад, фонд «Щаслива лапа» пропонує серію методичних матеріалів для педагогів початкової та середньої

школи, які можна використовувати на уроках природознавства, громадянської освіти або основ здоров'я [46].

Усе це свідчить про поступовий перехід від формального навчання до виховання цінностей. Гуманна освіта допомагає не лише формувати окремі навички чи знання, а й закладати фундамент моральної зрілості, яка передбачає повагу до життя, співпереживання та готовність діяти на захист вразливих істот. Такий підхід є необхідною умовою для формування суспільства, де насильство до тварин розглядається не як приватна справа, а як соціально значуща моральна проблема.

Суспільні кампанії, фільми, активізм

Культурний простір і громадські ініціативи відіграють ключову роль у поширенні ідеї етичного ставлення до тварин. Завдяки широкому охопленню, емоційному впливу та залученню масової аудиторії вони здатні не лише формувати нові уявлення про допустиму поведінку, а й змінювати норми соціальної взаємодії. Особливої уваги заслуговують суспільні кампанії, які поєднують просвітницькі, правозахисні та художні елементи.

Однією з найвідоміших організацій в Україні, що активно діє у цьому напрямі, є UAnimals. Вона реалізує масштабні кампанії за заборону використання тварин у цирках, дельфінаріях, а також організовує щорічний Марш за права тварин, який проходить одночасно в десятках міст. Ці заходи не лише привертають увагу ЗМІ та формують порядок денний, а й служать простором громадянської освіти, де тисячі людей отримують знання про жорстокість, етику та законодавство [47].

Крім протестних форм, важливою складовою сучасного зоозахисного руху є інформаційна діяльність, зокрема створення візуального та кінематографічного контенту. Документальні фільми на кшталт "Домініон", "Земляни" і "The Ghosts in Our Machine" демонструють глядачам реальні умови утримання тварин у промисловості, експериментах, розвагах. Їх сила полягає в емоційному впливі — через зображення болю, страху, страждання глядач відчуває етичну відповідальність і стає більш відкритим до ідеї змін.

Водночас усе більше громадських проєктів реалізуються в цифровому просторі. Соціальні мережі, блогінг, віртуальні кампанії на платформах на зразок Avaaz дають змогу охопити мільйони людей без значних витрат [48]. Залучення відомих осіб, створення візуальних брендів, активне коментування актуальних подій — усе це перетворює зоозахист на культурне явище, доступне кожному.

Значний внесок також роблять журналістські та просвітницькі публікації, які формують суспільну думку. Наприклад, у статті «Як виховувати у дітей гуманне ставлення до тварин і чому це важливо» підкреслюється, що гуманна освіта може зменшити потенціал дитини до агресивної поведінки та розвинути її соціальну компетентність [49].

Таким чином, активізм і культурні ініціативи стають не лише способом впливу на політиків чи законодавців, а також — інструментом масового етичного виховання. Коли питання добробуту тварин стає частиною загального культурного контексту, суспільство починає сприймати жорстокість до них не як приватну справу, а як порушення колективних моральних норм.

Виховання співчуття як норма морально зрілої особистості

Розвиток співчуття до тварин — це не лише приватна моральна якість, а суспільно важлива стратегія, що формує підґрунтя для гуманної, справедливої та стійкої цивілізації. У центрі цієї стратегії — визнання тварини як істоти, здатної страждати, любити, формувати прив'язаності та відповідати на турботу. Якщо суспільство змалку виховує у дітей повагу до вразливості та до життя в усіх його проявах, це створює підвалини для моральної зрілості й відповідальної участі в суспільстві.

Дослідження в галузі педагогіки й соціальної психології показують, що співчуття до тварин корелює з просоціальною поведінкою загалом. Діти, які виявляють емпатію до тварин, рідше виявляють агресію до однолітків, мають кращі навички саморегуляції та охочіше долучаються до колективних проєктів [50]. Це підтверджує гіпотезу, що здатність виявляти моральну чутливість до

«іншого» — навіть якщо цей інший не є людиною — розвиває загальну етичну спроможність особистості.

У цьому контексті надзвичайно важливим є створення культурного середовища, де турбота про тварин розглядається як норма, а не як виняток. Це стосується шкільної програми, дитячої літератури, мультфільмів, театру, дозвілля. Чим більше дитина бачить прикладів доброти, тим більше зростає ймовірність того, що гуманність стане частиною її ціннісної системи.

Міжнародний досвід також свідчить про ефективність цієї стратегії. Наприклад, ініціатива "Roots & Shoots" Інституту Джейн Гудолл об'єднує дітей у більш ніж 60 країнах навколо тем захисту природи, тварин і миру. Програми, орієнтовані на співчуття, відповідальність і активну участь, формують у школярів відчуття глобального громадянства — не тільки як статусу, а як морального обов'язку [51]. Освітні модулі проекту зосереджені на практичній дії: посадка дерев, допомога безпритульним тваринам, участь у флешмобах та створення проєктів екологічної і соціальної дії.

ВИСНОВКИ

Упродовж останніх десятиліть питання ставлення до тварин набуло дедалі більшого значення в етичному, правовому та соціальному вимірах. Воно перестало бути виключно справою окремих активістів або галузевих спеціалістів і поступово стало частиною ширшого дискурсу про мораль, справедливість і суспільну відповідальність. Дослідження морально-етичного виміру ставлення до тварин дозволяє краще зрозуміти не лише зміни у філософії та праві, а й загальний рівень емпатії та моральної зрілості сучасного суспільства.

Аналіз історичних і соціокультурних передумов показав, що становлення ідей зоозахисту тісно пов'язане з процесами модернізації, урбанізації, виникненням середнього класу, розширенням сфери моральної чутливості. У XX столітті гуманістичні уявлення про тварин як про істот, здатних до болю, страждання, соціальної поведінки, почали інтегруватися у суспільну мораль і правову практику. Це сприяло появі перших зоозахисних організацій, розвитку правових механізмів та формуванню громадського дискурсу навколо етики співжиття з тваринами.

Наукові дослідження у сфері етології, біоетики, когнітивної науки істотно розширили уявлення про тварин як соціальних і емоційних істот. Праці Конрада Лоренца, Ніко Тінбергена, Франса де Вааля та інших дослідників доводять, що тварини здатні до співпереживання, співпраці, справедливого обміну — рис, які раніше вважалися суто людськими. Ці відкриття стали підґрунтям для перегляду ієрархічної моделі «людина–тварина» та підтримали аргументацію на користь морального врахування інтересів нелюдських істот.

У філософському дискурсі утвердилися декілька ключових підходів до обґрунтування морального статусу тварин. Утилітаризм Пітера Сінгера підкреслює необхідність однакового врахування інтересів усіх істот, здатних до страждання, і засуджує спецієсизм як форму дискримінації. Теорія прав Тома Рігана пропонує розглядати тварин як «суб'єктів життя», що мають притаманну гідність. Біоцентрична етика Альберта Швейцера й глибинна екологія Арне Неаса радикалізують ціннісне ставлення до всього живого як морального

обов'язку. Усі ці підходи формують сучасний етичний фундамент зоозахисної теорії.

Практичне втілення ідей гуманного ставлення до тварин відбувається через діяльність зоозахисних організацій, правові реформи, освітні ініціативи та культурні практики. У розділі 3 було доведено, що жорстоке поводження з тваринами нерідко корелює з антисоціальною поведінкою, агресією, а у певних випадках — із кримінальною девіацією. Багаторічні дослідження підтверджують, що жорстокість у дитинстві може стати фактором ризику для подальших насильницьких вчинків. У цьому контексті запобігання жорстокості — не лише питання добробуту тварин, а й стратегії безпеки та морального здоров'я суспільства.

Важливим індикатором етичної зрілості держави є її правове ставлення до тварин. Українське законодавство в цій сфері продовжує розвиватися, проте залишається фрагментованим і не завжди ефективним. Недосконалість термінології, слабкі механізми контролю, відсутність реального забезпечення прав диких та безпритульних тварин — все це свідчить про потребу глибших реформ. Водночас, навіть чинні закони можуть виконувати функцію морального маркера, формуючи у громадян етичне уявлення про межі прийнятнього.

Успішним напрямом профілактики жорстокості до тварин є впровадження гуманної освіти. Навчальні програми, що акцентують увагу на правах тварин, емпатії, відповідальності, формують у дітей чутливість до інших істот і закладають основу для недискримінаційного мислення. Такі освітні практики, як показують українські та міжнародні приклади, мають значний потенціал у трансформації суспільних уявлень про справедливість, гідність і моральну межу насильства.

Ставлення до тварин є не лише етичним дзеркалом людини, а й моральним барометром суспільства. Визнання тварин як моральних суб'єктів, створення системи правового захисту, поширення культури співчуття та активне формування емпатійних моделей поведінки є основою для формування відповідального громадянського суспільства. Зоозахист — це не лише про тварин. Це про людину, її здатність до межування влади і співпереживання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ritvo H. The Animal Estate: The English and Other Creatures in the Victorian Age. – Cambridge (MA): Harvard University Press, 1987. – 368 p.
2. Thomas K. Man and the Natural World: Changing Attitudes in England 1500–1800 / K. Thomas. – Harmondsworth: Penguin Books, 1983. – 427 p.
3. Fudge E. Animal / E. Fudge. – London: Reaktion Books, 2002. – 182 p.
4. Kean H. Animal Rights: Political and Social Change in Britain since 1800 / H. Kean. – London: Reaktion Books, 1998. – 272 p.
5. Bentham J. An Introduction to the Principles of Morals and Legislation [Електронний ресурс] / J. Bentham. – Original ed. 1789. – Режим доступу: <https://historyofeconomicthought.mcmaster.ca/bentham/morals.pdf>. – (дата звернення: 14.02.2025).
6. Lorenz K. King Solomon's Ring: New Light on Animal Ways / K. Lorenz. – New York: Thomas Y. Crowell, 1952. – 202 p.
7. Tinbergen N. The Study of Instinct / N. Tinbergen. – Oxford: Clarendon Press, 1951. – 228 p.
8. de Waal F. The Age of Empathy: Nature's Lessons for a Kinder Society / F. de Waal. – New York: Harmony Books, 2009. – 301 p.
9. Panksepp J. Affective consciousness: Core emotional feelings in animals and humans [Електронний ресурс] / J. Panksepp. – 2005. – 51 p. – Режим доступу: https://web.english.upenn.edu/~cavitch/pdf-library/Panksepp_Affective_Consciousness.pdf. – (дата звернення: 27.02.2025)
10. Donaldson S., Kymlicka W. Zoopolis: A Political Theory of Animal Rights / S. Donaldson, W. Kymlicka. – Oxford: Oxford University Press, 2011. – 329 p.
11. RSPCA. About [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.rspca.org.uk>. – (дата звернення: 1.03.2025).
12. ASPCA. History [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.asPCA.org/about-us/history>. – (дата звернення: 14.02.2025).

13. Singer P. *Animal Liberation Now: The Definitive Classic Renewed* / P. Singer; foreword by Y. N. Harari. – New York: HarperCollins, 2023. – 368 p.
14. Regan T. *The Case for Animal Rights* / T. Regan. – Berkeley: University of California Press, 2004. – 474 p.
15. People for the Ethical Treatment of Animals. – Режим доступа: <https://www.peta.org/> (дата звернення: 2.03.2025)
16. Animal Equality. – Режим доступа: <https://animalequality.org/donate/> (дата звернення: 2.03.2025).
17. Compassion in World Farming. – Режим доступа: <https://www.ciwf.com/> (дата звернення: 2.03.2025).
18. World Animal Protection Canada. – Режим доступа: <https://www.worldanimalprotection.ca/> (дата обращения: 2.03.2025).
19. Donaldson, S. & Kymlicka, W. *Zoopolis: A Political Theory of Animal Rights*. – Oxford: Oxford University Press, 2011. – 329 p.
20. Singer, P. *Practical Ethics*. – 2nd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 1993. – 395 p.
21. Garner, R. *Animal Ethics*. – Cambridge: Polity Press, 2005. – 189 p.
22. Francione, G. L. *Animals as Persons: Essays on the Abolition of Animal Exploitation*. – New York: Columbia University Press, 2008. – 256 p.
23. Regan, T. *Empty Cages: Facing the Challenge of Animal Rights*. – Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2004. – 229 p.
24. de Waal, F. *Primates and Philosophers: How Morality Evolved*. – Princeton: Princeton University Press, 2006. – 232 p.
25. Bekoff, M. *The Emotional Lives of Animals: A Leading Scientist Explores Animal Joy, Sorrow, and Empathy – and Why They Matter*. – Novato: New World Library, 2007. – 214 p.
26. Brosnan, S. F., de Waal, F. B. M. Monkeys reject unequal pay [Електронний ресурс] / S. F. Brosnan, F. B. M. de Waal // *Nature*. – 2003. – Vol. 425. – P. 297–299. – Режим доступа:

https://www.emory.edu/LIVING_LINKS/publications/articles/Brosnan_deWaal_2003.pdf (дата звернення: 15.03.2025).

27. Næss, A. The Shallow and the Deep, Long-Range Ecology Movement [Електронний ресурс] / A. Næss // *Inquiry*. – 1973. – Vol. 16, Issue 1–4. – P. 95–100. – Режим доступу: https://openairphilosophy.org/wp-content/uploads/2018/11/OAP_Naess_Shallow_and_the_Deep.pdf (дата звернення: 23.03.2025).

28. Schweitzer, A. Kultur und Ethik. – 1. Aufl. – München: C.H. Beck, 1996. – 372 S.

29. Балабай Я.В. Етика благоговіння перед життям Альберта Швейцера і професійна етика лікаря і фармацевта / Я.В. Балабай // Гілея: науковий вісник. — 2015. — Вип. 96. — С. 393-396.

30. Свінціцький І. А. Гуманістична модель життя за Альбертом Швейцером — дороговказ для сучасного лікаря. — Київ, 2017. — С. 84 – 85.

31. Taylor P. W. Respect for Nature: A Theory of Environmental Ethics. 25th Anniversary ed. Princeton: Princeton University Press, 2011. 360 p.

32. Ascione F. R. Animal abuse and youth violence. Washington, D.C.: U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, 2001. 16 p.

33. Ascione F. R. Animal Abuse and Youth Violence. Washington, D.C.: U.S. Dept. of Justice, Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, 1993. 25 p.

34. Merz-Perez L., Heide K. M. Animal Cruelty: Pathway to Violence Against People. Walnut Creek, CA: AltaMira Press, 2003. 208 p.

35. Bandura A. Moral disengagement in the perpetration of inhumanities. *Personality and Social Psychology Review*. 1999. Vol. 3, No. 3. P. 193–209.

36. Костенко О. М. Що таке природне право? Концепція природного права у світлі соціального натуралізму. *Право України*. 2021. № 1. С. 115–138

37. Francione G. Animals, Property, and the Law. Philadelphia, PA: Temple University Press, 1995. 274 p.

38. Dworkin R. Taking Rights Seriously / R. Dworkin. — Cambridge (Mass.): Harvard University Press, 1977. — 563 p.
39. Garner R. A Theory of Justice for Animals: Animal Rights in a Nonideal World / R. Garner. — New York : Oxford University Press, 2013. — 206 p.
40. Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» від 21 лютого 2006 року № 3447-IV. — Київ : Верховна Рада України, 2006. — 12 с.
41. Кримінальний кодекс України: Стаття 299. Жорстоке поводження з тваринами // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25. — Ст. 131. — із змінами, внесеними Законом України №2120-VIII від 22 червня 2017 року, що набули чинності 8 листопада 2021 року.
42. Зубченко Н. І. Добробут тварин та їх захист від жорстокого поводження: розвиток доктрини міжнародного права / Н. І. Зубченко. — Актуальні проблеми політики. — 2015. — Вип. 54. — С. 203–211.
43. Шуміло О. О. Особливості детермінації жорстокого поводження з тваринами / О. О. Шуміло. — Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. — 2016. — Вип. 36, т. 2. — С. 117–122.
44. Александренко В. В. Поняття та способи жорстокого поводження з тваринами / В. В. Александренко // Юридична наука. — 2015. — № 6. — С. 116–120. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2015_6_16
45. Богомолова Л. В. Виховання відповідального ставлення до тварин через волонтерську діяльність у ЗДО: приклади взаємодії з фондом «Щаслива лапа» // Дошкільна освіта. — 2025. — 15 січня. — Режим доступу: <https://vseosvita.ua/library/stattia-vykhovannia-vidpovidalnoho-stavlennia-do-tvaryn-cherez-volontersku-diialnist-u-zdo-pryklady-vzaiemodii-z-fondom-shchaslyva-lapa-904435.html> (дата звернення: 2.04.2025).
46. Права тварин і освіта: інтеграція етичних уроків у навчальні програми [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://happypaw.ua/ua/library/education> (дата звернення: 2.04.2025).
47. UAnimals. Кампанії проти жорстокості до тварин. — <https://uanimals.org> (дата звернення: 2.04.2025).

48. Avaaz – Глобальні онлайн-кампанії. – <https://www.avaaz.org> (дата звернення: 5.04.2025).
49. Як виховувати у дітей гуманне ставлення до тварин і чому це важливо // Всеосвіта. — 2023. — Режим доступу: <https://vseosvita.ua/blogs/yak-vykhovuvaty-u-ditei-humanne-stavlennia-do-tvaryyn-i-chomu-tse-vazhlyvo-76078.html> (дата звернення: 5.04.2025).
50. Співчуття до тварин – важлива частина виховання // Розвиток дитини. — 2023. — Режим доступу: <https://childdevelop.com.ua/articles/upbring/4039/> (дата звернення: 5.04.2025).
51. Roots & Shoots – Jane Goodall Institute. Global Youth Program
> Roots & Shoots : офіц. вебсайт / Jane Goodall Institute. – Режим доступу: <https://rootsandshoots.org> (дата звернення: 5.04.2025).